

تبیین عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی و رشد فکری دانش آموزان دوره ابتدایی:

یک تحلیل نظری

مسیحا کیانی ده کیانی^۱، سیدعلی قوماتی^۲، سیدجلیل خلفی جعاوله^۳ و علی لطیفی^۴

^۱ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان مرکز امام رضا(ع) اندیمشک، mrmc74u@gmail.com

^۲ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان مرکز امام رضا(ع) اندیمشک، ghomaali71@gmail.com

^۳ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان مرکز امام رضا(ع) اندیمشک، jalil.271080@gmail.com

^۴ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان مرکز امام رضا(ع) اندیمشک، latifiali684@gmail.com

چکیده - این پژوهش با هدف تبیین عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی و رشد فکری دانش آموزان دوره ابتدایی انجام شد. با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و سنتز نظام مند یافته ها، عوامل در چهار حوزه فردی، آموزشی، خانوادگی و مدرسه ای بررسی شدند. نتایج نشان داد که این دو حیطه تحت تأثیر تعامل پویای عوامل چندسطحی قرار دارند. بر این اساس، مدل مفهومی «مدل چندسطحی پیشرفت تحصیلی و رشد فکری» ارائه شد که تعامل سطوح مختلف را تبیین می کند. نتیجه گیری کلی بر ضرورت رویکردی یکپارچه و نظام مند برای دستیابی به نتایج مطلوب در آموزش ابتدایی تأکید دارد.

کلید واژه - پیشرفت تحصیلی، تحلیل نظری، دانش آموزان ابتدایی، رشد فکری

توانایی فکری بالایی برخوردار باشند. در ایران نیز اگرچه کوشش های خوبی برای بهبود آموزش ابتدایی انجام شده، اما هنوز بین تأکید بر محفوظات درسی و پرورش توانایی های فکری دانش آموزان فاصله وجود دارد. این مسئله، نیاز به بازبینی در روش های آموزشی و توجه همزمان به پیشرفت تحصیلی و رشد فکری را نشان می دهد. اهداف این پژوهش عبارتند از:

- شناخت عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی و رشد فکری دانش آموزان ابتدایی

• ارائه چارچوبی برای درک ارتباط این عوامل

• شناسایی روابط بین عوامل گوناگون

• ارائه راهکارهای عملی برای بهبود آموزش ابتدایی

پرسش های اصلی این پژوهش عبارتند از:

۱. چه عواملی بر پیشرفت تحصیلی و رشد فکری

دانش آموزان ابتدایی اثر می گذارند؟

۲. این عوامل چگونه با هم در ارتباط هستند؟

۳. چه الگویی می تواند این روابط را به خوبی نشان دهد؟

این پژوهش با نگاهی نظری و از طریق بررسی و تحلیل

یافته های پژوهشی، در پی پر کردن شکاف موجود در

پژوهش های پیشین و ارائه نگاهی یکپارچه به عوامل موفقیت

دانش آموزان ابتدایی است.

۱- مقدمه

دوره ابتدایی، نخستین مرحله آموزش رسمی است و نقش بسیار مهمی در شکل گیری پایه های فکری، عاطفی و اجتماعی دانش آموزان دارد. این دوره، اساس یادگیری را می گذارد و مهارت های اساسی مانند تفکر، خلاقیت و حل مسئله را در کودکان پرورش می دهد. کیفیت آموزش در این مقطع چنان اثرگذار است که می تواند موفقیت های تحصیلی و شغلی آینده دانش آموزان را برای سال های طولانی تحت تأثیر قرار دهد. امروزه با دشوارتر شدن چالش های جهانی و پیشرفت فناوری، نظام های آموزشی در سراسر جهان با پرسش مهمی روبرو هستند: چگونه می توانند همزمان به پیشرفت تحصیلی و رشد فکری دانش آموزان توجه کنند. اگرچه سنجش پیشرفت تحصیلی همواره با شاخص های عددی مانند نمرات مورد توجه بوده است، اما پژوهش ها نشان می دهند که توجه صرف به این شاخص ها، باعث کم توجهی به جنبه های کیفی پرورش دانش آموزان شده است. رشد فکری به معنای پرورش توانایی هایی مانند تفکر انتقادی، خلاقیت، استدلال و حل مسئله است. این جنبه در نظام آموزشی بسیاری از کشورها کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که جامعه امروز به شهروندانی نیاز دارد که از

ICPSE
2025

<http://icpse.ir>
info@icpse.ir

۲- مبانی نظری و چارچوب مفهومی

۲-۱- نظریه خودتعیین گری (دسی و رایان، ۲۰۰۰)

این نظریه بر سه نیاز اساسی روان شناختی تمرکز دارد: شایستگی، استقلال و ارتباط. در زمینه پژوهش حاضر، دانش آموزی که در کلاس درس احساس شایستگی می کند، از استقلال نسبی در یادگیری برخوردار است و با معلم و همکلاسی هایش رابطه مثبتی دارد، از انگیزش درونی قوی تری برخوردار شده و این امر به پیشرفت تحصیلی و رشد فکری عمیق تری منجر می شود.

۲-۲- نظریه انتظار-ارزش (اکلس و ویگفیلد، ۲۰۰۲)

این چارچوب پیش بینی می کند که میزان تلاش یک دانش آموز به دو باور بستگی دارد: انتظار موفقیت و ارزش تکلیف. عملکرد خانواده و بازخورد معلم می توانند به طور مستقیم بر این باورها تأثیر بگذارند.

۲-۳- نظریه سیستم های بوم-شناختی (برونفنبرگر، ۱۹۷۹)

این نظریه توسعه را در قالب یک مجموعه از سیستم های تودرتو می بیند و چارچوب مناسبی برای سازماندهی عوامل شناسایی شده فراهم می کند.

۳- مرور نظام مند ادبیات

۳-۱- عوامل فردی

مطالعات متعددی نشان داده اند که توانایی های شناختی پایه نقش تعیین کننده ای در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دارند. خالدی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش خود دریافته اند که دانش آموزان با مهارت های شناختی قوی تر مانند حافظه فعال و توجه پایدار، عملکرد بهتری در دروس پایه به خصوص ریاضی و علوم دارند. این پژوهش نشان داد که تقویت این مهارت ها می تواند تا ۴۰٪ بر بهبود پیشرفت تحصیلی مؤثر باشد.

بعد عاطفی-انگیزشی از ابعاد مهم موفقیت تحصیلی محسوب می شود. غریبی و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه ای نشان دادند که تاب آوری تحصیلی نقش واسطه ای در ارتباط بین عملکرد خانواده و اشتیاق تحصیلی دارد. به طوری که

دانش آموزانی که از خودکارآمدی و تاب آوری بالاتری برخوردارند، در مواجهه با چالش های تحصیلی پایداری بیشتری نشان می دهند.

۳-۲- عوامل آموزش

روش های تدریس فعال به عنوان یکی از عوامل کلیدی در کیفیت آموزش شناخته می شوند. مرآتی و برزگر بفرویی (۱۴۰۲) در پژوهشی تجربی با عنوان «تأثیر روش تدریس اکتشافی هدایت شده بر هیجانات پیشرفت دانش آموزان پایه ششم ابتدایی» نشان دادند که روش تدریس اکتشافی می تواند به طور معناداری بر هیجانات مثبت تحصیلی دانش آموزان تأثیر بگذارد.

صلاحیت های حرفه ای معلم از جمله عوامل تعیین کننده در اثربخشی آموزشی است. وکیلی هریس و همکاران (۱۳۸۸) در مطالعه ای رابطه معناداری بین کارآمدی معلم و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان گزارش کردند. همچنین نعمت اله پورافشار و همکاران (۱۴۰۲) تأکید کرده اند که معلمانی که از دانش محتوایی-پداگوژیک قوی برخوردارند، می توانند محیط یادگیری پویاتری ایجاد نمایند.

با تحولات فناوری، نقش ابزارهای آموزشی نوین در یادگیری پررنگ تر شده است. خزایی و جلیلیان (۱۳۹۳) در پژوهشی نشان دادند که استفاده از بازی های آموزشی رایانه ای می تواند به طور همزمان بر پیشرفت تحصیلی و خلاقیت دانش آموزان تأثیر مثبت داشته باشد.

۳-۳- عوامل خانوادگی

سطح تحصیلات والدین و وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانواده از عوامل تأثیرگذار بر موفقیت تحصیلی است. خالدی و همکاران (۱۳۹۵) به وضوح نشان دادند که بین سطح سواد والدین و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان رابطه مثبت وجود دارد. این پژوهش بیانگر آن است که والدین با سطح تحصیلات بالاتر، معمولاً حمایت تحصیلی بهتری از فرزندان خود به عمل می آورند. سبک های فرزندپروری می تواند بر نگرش دانش آموزان نسبت به یادگیری تأثیر بگذارد. غریبی و همکاران (۱۴۰۱) دریافته اند که عملکرد خانواده به عنوان یک عامل کلیدی در پیش بینی اشتیاق تحصیلی دانش آموزان عمل می کند. خانواده هایی که محیطی حمایتی و در عین حال چالش برانگیز فراهم می کنند، به رشد فکری دانش آموزان کمک شایانی می نمایند.

۳-۴- عوامل مدرسه ای

تعلق به مدرسه و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان « نشان دادند که جو اخلاقی مثبت در مدرسه با افزایش حس تعلق دانش آموزان و در نتیجه بهبود پیشرفت تحصیلی همراه است. دسترسی به منابع یادگیری کیفی و فضای فیزیکی مناسب از ملزومات اساسی تحقق اهداف آموزشی است. پژوهش ها نشان می دهند که کمبود منابع آموزشی می تواند مانع جدی در راه رشد فکری دانش آموزان باشد.

کیفیت مدیریت مدرسه در ایجاد محیط یادگیری اثر بخش نقش حیاتی دارد. مدارس که دارای رهبری آموزشی قوی هستند، معمولاً نتایج تحصیلی بهتری را برای دانش آموزان به ارمغان می آورند. جو روانی-اجتماعی حاکم بر مدرسه می تواند بر مشارکت تحصیلی دانش آموزان تأثیر بگذارد. احمدی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «رابطه جو اخلاقی مدرسه با حس

(معلم، روش تدریس، محیط کلاس)

سطح سوم: عوامل خانوادگی

(منابع، فرایندها، سبک فرزندپروری)

سطح چهارم (رأس): عوامل مدرسه ای و اجتماعی

(جو مدرسه، سیاست ها، زمینه اجتماعی-فرهنگی)

۴- تحلیل کیفی و سنتز یافته ها

۴-۱- تحلیل عوامل فردی

عوامل فردی در یک سیستم پویا با یکدیگر تعامل دارند. خودکارآمدی تحصیلی نه تنها به طور مستقیم بر پیشرفت تحصیلی تأثیر می گذارد، بلکه از طریق تقویت انگیزش درونی و تاب آوری به طور غیرمستقیم نیز عمل می کند.

۴-۲- تحلیل عوامل آموزشی

کیفیت آموزش در سه رأس "صلاحیت حرفه ای معلم"، "روش تدریس فعال" و "مدیریت کلاس درس" خلاصه می شود. این سه عامل، یک سیستم را تشکیل می دهند.

۴-۳- تحلیل تعامل بین سطوح

"ارتباطات بین سیستمی" شناسایی شده نشان می دهد که جو اخلاقی مدرسه می تواند بر عملکرد خانواده تأثیر گذاشته و آن را به مشارکت بیشتر در امور تحصیلی سوق دهد.

۵- مدل مفهومی پیشنهادی (مدل چندسطحی پیشرفت

تحصیلی و رشد فکری)

۵-۱- توصیف مدل

مدل چندسطحی پیشرفت تحصیلی و رشد فکری در قالب یک هرم نمایش داده می شود:

سطح اول (پایه): عوامل فردی

(توانایی های شناختی، باورهای انگیزشی، راهبردهای فراشناختی)

سطح دوم: عوامل آموزشی

- انجام مطالعات طولی برای بررسی تحول عوامل در طول زمان
- پژوهش های کیفی برای درک مکانیزم های زیربنایی

۶- بحث و نتیجه گیری

۷-۲- پیشنهاد های عملی

- توسعه حرفه ای معلمان در زمینه روش های تدریس فعال
- تأمین منابع برای بهبود جو مدرسه و امکانات آموزشی
- طراحی برنامه های آموزش خانواده برای آگاهی بخشی به والدین

- ایجاد محیط خانوادگی که کنجکاوی فکری را تقویت کند

مراجع

- [1] Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior.
- [2] Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals.
- [3] Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design.
- [4] خالدي، خ.؛ خالدي، م.؛ و خالدي، پ. (۱۳۹۵). بررسی و واکاوی عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان ابتدایی.
- [5] غریبی، ف.؛ فضلی، س.؛ و غریبی، ع. (۱۴۰۱). پیش بینی اشتیاق تحصیلی براساس عملکرد خانواده و تابآوری تحصیلی در دانش آموزان مقطع ابتدایی.
- [6] مراتی، ع. وبرزگر بفرویی، م. (۱۴۰۲). تأثیر روش تدریس اکتشافی هدایت شده بر هیجانات پیشرفت دانش آموزان پایه ششم ابتدایی.
- [7] وکیلی هریس، ش.، حجازی، ا.، و اژه ای، ج. (۱۳۸۸). رابطه ویژگی ها و کارآمدی معلم با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان.
- [8] نعمت المپور افشار، آقائی، ع.، و اسدی، م. (۱۴۰۲). بررسی نقش پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دوره ابتدایی از نظریات روانشناسی.
- [9] خزایی، ک.، و جلیلیان، ن. (۱۳۹۳). تأثیر بازی های آموزشی رایانه ای بر پیشرفت تحصیلی و خلاقیت دانش آموزان مقطع ابتدایی.
- [10] احمدی، س.، حسنی، م.، و موسوی، م. (۱۳۹۷). رابطه جو اخلاقی مدرسه با حس تعلق به مدرسه و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان.

این تحلیل نظری نشان داد که پیشرفت تحصیلی و رشد فکری دانش آموزان ابتدایی، برآیند یک سیستم پیچیده و پویا از عوامل در سطوح فردی، آموزشی، خانوادگی و مدرسه ای است. مهم ترین نکته، وجود تعاملات قوی بین این سطوح است. بنابراین، هرگونه مداخله آموزشی برای بهبود نتایج باید این دیدگاه سیستمی را در نظر بگیرد.

پیامدهای عملی:

- برای معلمان: تلاش برای بهبود تدریس باید با توجه به زمینه وسیع تر صورت گیرد.

- برای مدیران مدارس: ایجاد جو اخلاقی و حمایتی یک سرمایه گذاری آموزشی است.

- برای والدین: مشارکت در امور مدرسه حلقه اتصال مؤثری بین خانه و مدرسه ایجاد می کند.

- برای سیاستگذاران: برنامه ریزی های کلان باید همسویی و تقویت متقابل سطوح مختلف را حمایت کند.

۷- پیشنهادها

۷-۱- پیشنهاد های پژوهشی

- آزمون تجربی مدل پیشنهادی با استفاده از مدل سازی معادلات ساختاری